

Buurtwachten in Nederland: ontwikkeling, mechanismen en morele implicaties

V. Lub*

Het fenomeen 'buurtwachten' heeft de laatste jaren een hoge vlucht genomen. In veel gemeenten patrouilleren burgers met het oog op de veiligheid in woonwijken. Er is echter weinig bekend over de Nederlandse *neighborhood watch*. Hoeveel buurtwachten kent Nederland? Neemt hun aantal toe? Hoe gaan de teams te werk? Wat komen zij tegen in hun rondes? Dragen zij bij aan de wijkveiligheid, en zo ja, hoe? En wat zijn de morele implicaties van burgertoezicht in de publieke ruimte? Dit artikel werpt licht op deze vragen via een verzameling van nationale gegevens over buurtpreventie bij bijna 400 gemeenten en etnografisch onderzoek bij vier buurtwachtteams in Rotterdam en Tilburg (zie Lub 2016).

Naast een kwantitatieve schets van de *ontwikkeling* van buurtwachten in Nederland, legt het artikel – in lijn met dit themanummer – de nadruk op de *ontsluiting* van mechanismen. Hierover is nog weinig bekend, ook in internationaal verband. Een meta-analyse van de effectiviteit van *neighborhood watch* in Engelstalige landen van Bennett, Holloway en Farrington (2006) legt bloot dat gemiddeld genomen buurtwachten positief bijdragen aan reducties in criminaliteit. Maar dit effect varieert lokaal en onduidelijk blijft onder welke condities buurtwachten optimaal renderen. Bennett e.a. (2006, p. 453) concluderen: 'It is not immediately clear why neighbourhood watch is associated with a reduction in crime.'

Met name het etnografisch onderzoek bij de teams in Rotterdam en Tilburg illustreert hoe buurtwachten in de praktijk bijdragen aan wijkveiligheid. Voorts staat het artikel stil bij de morele implicaties van burgertoezicht in wijken. Vrijwilligers die de publieke ruimte controle-

* Dr. Vasco Lub is socioloog en heeft in de vorm van het Bureau voor Sociale Argumentatie een eigen onderzoeks- en adviespraktijk. Hij is daarnaast informeel verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, afdeling sociologie.

ren, zijn namelijk niet zonder risico. Hoewel digitale innovaties zoals social media en smartphones de organisatie en inzet van buurtwachten effectiever hebben gemaakt, hebben zij tegelijkertijd het risico op eigenrichting vergroot. Stigmatisering en doorgesloten sociale controle zijn reële valkuilen, vooral in homogene middenklassenwijken. Het artikel sluit daarom af met enkele (beleids)implicaties.

Methoden van onderzoek

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een enquête onder gemeenten in 2015 en etnografisch veldwerk. Via de enquête is onder meer in kaart gebracht hoeveel buurtwachten in Nederland actief zijn, op wiens initiatief de teams zijn opgericht (overheid en/of bewoners), wanneer ze zijn opgericht en op welke problematiek zij zich richten. De inventarisatie richtte zich op formele buurtpreventieteams – ook wel ‘buurtwachten’ genoemd – van zo’n 10 tot 25 vrijwilligers, die veelal ook actief patrouilleren in de buitenruimte, en dus niet op de bredere, minder formele whatsappgroepen. De vragenlijst is ingevuld door gemeentefunctionarissen openbare orde en veiligheid, coördinatoren van wijkveiligheidsoverleggen of ambtenaren die burgerinitiatieven ondersteunen. Ontbrekende informatie over buurtwachten in specifieke gemeenten is zo veel mogelijk opgezocht via deskresearch en internet- en mediaberichtgeving. De inventarisatie heeft informatie opgeleverd over buurtwachten in 340 Nederlandse gemeenten. Van 85% van de Nederlandse gemeenten weten we dus of er een buurtwacht is of niet (zie tabel 1).

Het etnografische deel van dit onderzoek bestaat uit observaties van vier verschillende buurtwachtteams in de steden Rotterdam en Tilburg. In Rotterdam betreft het teams in de wijken Tarwewijk, IJsselmonde en Ommoord, in Tilburg in de Vinex-wijk Reeshof (V-buurt). Het betreft wijken met een verschillende sociale status naar inkomens- en opleidingsniveau en criminaliteitsniveau (zie SCP 2012). De Tarwewijk (team burgerblauw) en IJsselmonde (team Hordijkerveld) representeren een lagere-statuswijk (relatief laag inkomens- en veiligheidsniveau). Ommoord (team Kruidenbuurt) en de Vinex-wijk Reeshof in Tilburg gelden als een hogere-statuswijk (relatief hoger inkomens- en veiligheidsniveau). Het veldwerk nam circa negen maanden in beslag en bestond uit het meelopen met patrouilles, het bijwonen

Tabel 1 **Distributie van gemeenten en aanwezigheid
buurtwacht**

	Aantal gemeenten	Percentage
Geen buurtwacht	190	47,3
Wel buurtwacht	150	37,3
Totaal	340	84,6
Geen gegevens	62	15,4
Totaal	402	100,0

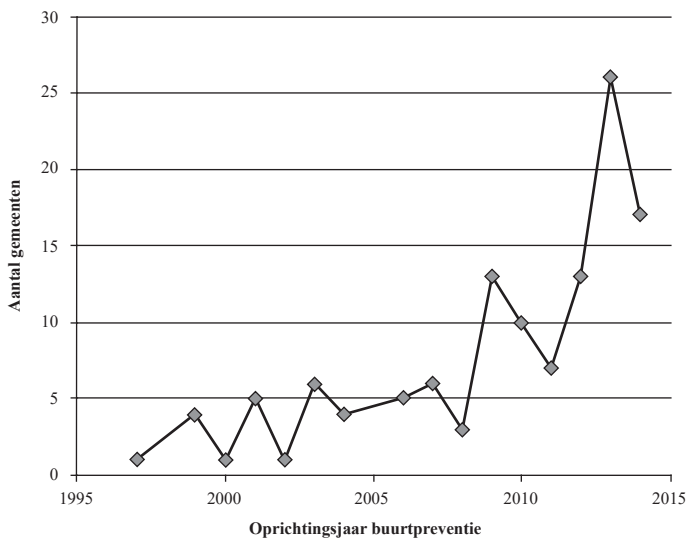
van briefings, interviews met individuele buurtwachten en een deel deskresearch, zoals de raadpleging van relevante lokale documentatie en correspondentie (bijvoorbeeld e-mailverkeer tussen buurtwachten en politie of gemeente).¹

Ontwikkeling van buurtwachten in Nederland

De survey bij gemeenten bevestigt dat buurtwachten zijn uitgegroeid tot een populair fenomeen. In bijna de helft van de Nederlandse gemeenten zijn 661 teams actief (zie tabel 1). Dat zijn vijfmaal zoveel buurtwachten als een inventarisatie van Van der Land (2014) in 2012 kon bevestigen. De cijfers leveren bovendien sterk bewijs voor een groeiende populariteit van buurtpreventie. Figuur 1 toont het jaar waarin in Nederlandse gemeenten voor het eerst een buurtwacht werd opgericht. Hoewel sommige teams al actief zijn sinds de jaren negentig, wordt duidelijk dat het aantal gemeenten waar voor het eerst buurtpreventie is opgericht de afgelopen vijf jaar scherp is gestegen. Uit het onderzoek blijkt voorts dat de meeste teams worden geïnitieerd door bewoners zelf (70%), in tegenstelling tot professionals of ambtenaren.

1 Bij elke buurtwacht is minimaal twee keer meegelopen met een patrouille en zijn twee à drie briefings bijgewoond. Daarnaast vonden verschillende voor- en nagesprekken plaats met de buurtwachten, voor of na afloop van hun rondes en/of briefings. Van elk team zijn drie leden formeel individueel geïnterviewd, maar via informelere zogenaamde *walking interviews* (Evans & Jones 2011) zijn daarnaast nog tal van andere leden geraadpleegd. Dit leverde vaak betere informatie op dan de formele interviews.

Figuur 1 **Ontwikkeling buurtwachten naar gemeenten (naar oprichtingsjaar eerste buurtwacht in gemeente)**

De meerderheid van de buurtwachten in Nederland richt zich op het voorkomen van woninginbraak. Aanhouding van criminelen of het aanpakken van wanordelijke personen wordt in het onderzoek minder vaak genoemd als een formele doelstelling van buurtpreventie (uit het etnografisch veldwerk blijkt echter dat vrijwilligers anderen in de openbare ruimte wel degelijk soms aanspreken, zoals we verderop zullen zien).

Om te achterhalen of bepaalde aspecten van buurtpreventie verklaard kunnen worden uit ruimtelijke en demografische kenmerken van gemeenten is een regressieanalyse uitgevoerd. Een regressieanalyse is een statistische techniek waarmee een afhankelijke variabele (bijvoorbeeld de aanwezigheid van buurtpreventie) kan worden voorspeld op basis van meerdere onafhankelijke variabelen (bijvoorbeeld het inkomensniveau van een gemeente, populatieomvang van een gemeente, enzovoort). De regressieanalyse laat zien dat de aanwezigheid van buurtpreventie en de kans dat dit op initiatief van bewoners gebeurt (in tegenstelling tot professionals/ambtenaren) positief samenhangen met een aantal ruimtelijke en demografische kenmerken van gemeen-

ten.² De grootte van de gemeentelijke populatie, de mate van verstedelijking en het inkomensniveau van een gemeente beïnvloeden significant de kans op een buurtwacht. Positieve effecten van de omvang van de bevolking en het verstedelijkingsniveau zijn enigszins logisch verklaarbaar omdat het niet voor niets *buurtwacht* heet; het is onwaarschijnlijk dat er in zeer dunbevolkte gebieden veel behoefte is aan de oprichting van een dergelijke vorm van preventie. Opvallender is dat inkomen een sterke voorspeller blijkt van buurtpreventie (OR=.358, $p < 0,01$). Wanneer het inkomen van een gemeente toeneemt, vergroot dit zowel de kans op de aanwezigheid van een buurtwacht als de kans dat dit gebeurt op initiatief van de bewoners. Dus in welvarender gemeenten bestaat er een relatief groter animo voor buurtwachten dan in minder welvarende gemeenten. Het fenomeen buurtwacht beperkt zich dus geenszins tot arme probleemwijken.

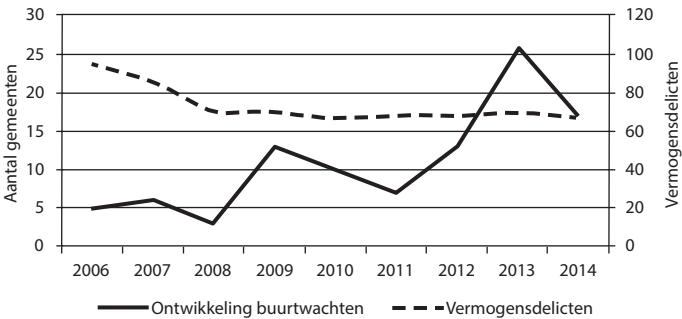
Tot slot blijkt dat, terwijl buurtpreventie groeit als maatschappelijk verschijnsel, het aantal vermogensdelicten (inbraak, diefstal) in Nederland al jaren daalt en burgers zich steeds veiliger voelen (zie figuur 2 en 3). Een optimistische interpretatie van deze tegengestelde trends is dat buurtwachten op een of andere manier bijdragen aan de daling van vermogensdelicten en gevoelens van veiligheid, eventueel in samenhang met andere lokale veiligheidsmaatregelen. Een alternatieve verklaring is dat *ondanks* een verbeterde algemene veiligheid in Nederland, burgers zich steeds vaker geneigd voelen zich te organiseren door middel van een buurtwacht. De tweede interpretatie zou voeding geven aan de hypothese dat buurtwachten niet zozeer een reactie zijn op een feitelijke situatie van stijgende criminaliteit en toenemende onveiligheid, maar eerder een manifestatie van de securiserende tijdgeest van de samenleving (vgl. Van der Land 2014).

Mechanismen van buurtwachten

Hoe waarschijnlijk is de bijdrage van buurtwachten aan wijkveiligheid? In theorie kan buurtpreventie via minstens vier verschillende mechanismen criminaliteit en overlast doen afnemen (Lub 2013; zie ook Bennett e.a. 2006). Ten eerste kan zichtbare surveillance dienen als *afschrikmiddel* (vgl. Rosenbaum 1987). Inbrekers of overlastgevers

2 Voor een uitgebreide methodologische toelichting op de regressieanalyse en variabelen, zie Lub 2016, p. 28-30.

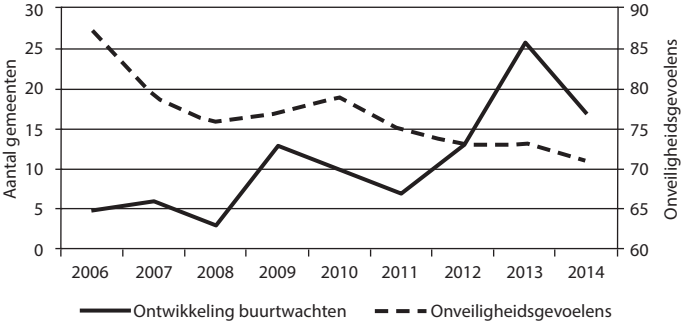
Figuur 2 **Ontwikkeling buurtwachten (oprichtingsjaar eerste buurtwacht in gemeente) en vermogensdelicten**

Bronnen vermogensdelicten: Veiligheidsmonitor Rijk (VMR), Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) en Veiligheidsmonitor (VM). Grafiek gebaseerd op gecombineerde indexcijfers, zie Lub 2016, p. 26.

denken misschien twee keer na voor zij een overtreding begaan wanneer de publieke ruimte actief wordt gecontroleerd door bewoners. Ten tweede kunnen buurtwachten de *gelegenheid* tot criminaliteit *beperken* door bijvoorbeeld andere bewoners voor te lichten over veiligheidsmaatregelen in en rond het huis (vgl. Cirel e.a. 1977). Een derde mogelijkheid is dat buurtwachten criminaliteit en overlast indirect doen afnemen door de politie van *informatie* te voorzien over verdachte activiteiten of overlastgevers (vgl. Clarke & Hough 1984). Tot slot is *directe interventie* een potentiële succesfactor, waarbij de buurtpreventieleden criminelen aanhouden of gewenste gedragsnormen afdwingen door actieve sociale controle, denk bijvoorbeeld aan het aanspreken van overlastgevende jeugd (vgl. Greenberg e.a. 1985). Het onderzoek laat zien dat de mate waarin elk afzonderlijk mechanisme optreedt, vooral afhankelijk is van de status van de wijk. In hogere-statuswijken hangt het feit of een buurtwacht een afschrikwekkend effect heeft, vooral af van de massa die kan worden gemaakt, dat wil zeggen de intensiteit van de patrouilles en het bereik van de controle. De mate waarin de activiteiten van de buurtwacht kunnen worden verknoot met bredere digitale informatienetwerken van burgers, zoals lokale whatsappgroepen, of de mate waarin buurtwachten zijn betrokken bij politieacties, zoals het verzamelen van informatie over

Figuur 3 **Ontwikkeling buurtwachten (oprichtingsjaar eerste buurtwacht in gemeente) en onveiligheidsgevoelens**

Bronnen onveiligheidsgevoelens: Veiligheidsmonitor Rijk (VMR), Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) en Veiligheidsmonitor (VM). Grafiek gebaseerd op gecombineerde indexcijfers, zie Lub 2016, p. 26.

verdachte kentekenplaten, lijkt cruciaal voor een afschrikkende werking. Vooral onmiddellijk na de vorming van een buurtwacht lijkt het in de hogere-statuswijken een afschrikkende werking te genereren. In het onderzochte gebied in Tilburg, bijvoorbeeld, daalden de inbraakcijfers sterk in de onmiddellijke nasleep van de vorming van buurtpreventieteams (zie Akkermans & Vollaard 2015). In de lagere-statuswijken is dit afschrikkende effect verwaarloosbaar. De observaties en interviews illustreren dat te midden van maatregelen als samenscholingsverboden, preventief fouilleren en extra politie-inzet een buurtwacht weinig indruk maakt, hetgeen overigens gunstig kan uitpakken voor de informatievoorziening naar instanties, waarover later meer.

Volgens het gros van de gesproken buurtwachten ligt hun bijdrage vooral in het bewust maken van andere bewoners van mogelijke onveilige situaties (beveiligen woning, geen kliko's of ladders buiten laten staan, hoe te verlichten, enzovoort). Dit zou ruggensteun geven aan de theorie van buurtpreventie als gelegenheidsbeperking voor criminaliteit. Bij alle onderzochte teams is het face-to-facecontact met overige bewoners echter minimaal. De buurtwachten lopen hun rondes, maar lijken beperkt ingebed in bewonersnetwerken. De observaties maken duidelijk dat er vaak zelfs enige gêne is om contact aan te gaan in de publieke ruimte. Dat wil echter niet zeggen dat bewustwor-

ding bij overige bewoners over onveiligheidssituaties niet optreedt. Die bewustwording wordt echter veeleer veroorzaakt door de aanwezigheid van buurtpreventie *an sich*, digitale uitwisseling van informatie via whatsapp en de mate waarin hun aanwezigheid een discussie losmaakt in de buurt, en minder door directe communicatie tussen buurtwachten en bewoners. Echter, voor die toegenomen waakzaamheid moet wel een prijs worden betaald, zoals een van de teamleiders uitlegt:

'Door die vervlechting van apps heb ik nu het idee dat niet alleen de surveillanten opletten, maar ook dat de rest van de bewoners alerter zijn. Kanttekening is wel dat we veel alleenstaande ouderen hebben in de wijk. En hoe meer die over dingen horen, hoe angstiger ze worden. En dat is natuurlijk ook niet de bedoeling! Dat die mensen niet meer de deur uit durven!' (interview teamleider Kruidenbuurt, Rotterdam)

De meest plausibele theorie is die van informatievoorziening naar instanties, vooral de politie. Criminelen laten zich misschien niet zo snel afschrikken door een buurtwacht – en het contact met overige bewoners kan minimaal zijn – maar wanneer patrouillerende vrijwilligers hun ogen en oren de kost geven en consequent relevante informatie doorgeven aan de politie, dan kan dit significant effect sorteren. Het veldwerk verschaft diverse voorbeelden van bewezen succesvolle uitwisseling tussen buurtwacht en politie, bijvoorbeeld informatievoorziening over drugsnetwerkjes of verdachte voertuigen. Zelfs het meest autonoom opererende team in het onderzoek, buurtpreventie Kruidenbuurt in het Rotterdamse Ommoord, onderhoudt effectief contact met de wijkagent. In de lagere-statuswijken lijkt die informatievoorziening van buurtwachten te gedijen bij een zeker onbeduidend imago in plaats van een doortastend imago van ordebewakers. Juist wanneer de buurtwacht een alledaags, haast onbetekenend aanzien heeft bij de buitenwacht ('veredelde buurtschouw') is zij in staat die informatie te vergaren die effectief kan bijdragen aan de reductie van criminaliteit. Criminelen en overlastgevers in probleemwijken zien de buurtwacht vaak niet als een serieuze bedreiging. Onderschatting (of: onwetendheid) van degenen die kwaad in de zin hebben of de wet overtreden, is hier de succesfactor. In dit onderzoek dringt de gedachte aan de manier waarop drugsnetwerkjes konden worden opgerold in de Tarwewijk en Hordijkerveld zich op: dealers en afne-

mers hadden de informatieverzamelende buurtwachten vaak helemaal niet in de gaten, zoals onderstaand fragment van een patrouille in Rotterdam illustreert:

'Op een gegeven moment zien we een verlichte parkeerplaats aan de rand van het park, op ongeveer 50 meter afstand van ons. Jane vertelt me dat tot voor kort jongeren bezig waren daar drugs te dealen vanuit hun auto omdat het zo'n handige plek is. Mede op aanwijzing van de politie begonnen ze kentekenplaten te noteren. Die informatie gaven ze door aan de politie, waarop die meerdere dealers kon arresteren. Hoewel jongeren er zich zo nu en dan nog steeds verzamelen, is er geen drugshandel meer, en de parkeerplaats ziet er verlaten uit. Het noteren van de nummerplaten werd gedaan op een "stiekeme" manier, legt Jane uit. Een buurtwacht ging voor een ander lid staan, kijkend naar de auto's en communiceerde het kenteken aan een ander lid die het vervolgens ongezien op haar hand schreef.' (observatieteam Hordijkerveld, Rotterdam)

Directe interventie, waarbij de buurtpreventieleden criminelen aanhouden of gewenste gedragsnormen afdwingen door actieve sociale controle, denk bijvoorbeeld aan het aanspreken van overlastgevende jeugd, is de minst plausibele theorie. Geen van de onderzochte teams spreekt actief anderen aan in de buitenruimte; bij de meeste teams is het 'niet aanspreken' zelfs expliciet beleid. Alle teams in het onderzoek geven aan dat dit een negatief effect sorteert, en verhoudingen in de wijk onnodig op scherp zet. Dit wil natuurlijk niet zeggen dat voor alle andere buurtpreventieteams in Nederland hetzelfde geldt. Maar de mediaberichtgeving van de laatste jaren suggereert dat wanneer buurtwachten de straat op gaan met de intentie overlastgevers aan te spreken of dieven aan te houden, dit tot botsingen kan leiden of de veiligheid van het team zelf in het geding brengt. Evenmin betekent het dat patrouillerende vrijwilligers helemaal nooit iemand aanspreken. Maar dit 'aanspreken' gaat veeleer over gewenst preventiegedrag bij het bredere publiek (achterpoorten goed sluiten, ladders vastmaken, geen spullen achterlaten in de auto, enzovoort) dan over het aanspreken van overlastgevers of criminelen zelf.

Morele implicaties van burgertoezicht

Een overeenkomst tussen de verschillende casussen is dat de inzet van buurtwachten zich kenmerkt door ambivalentie. De praktijk van buurtpreventie is niet zwart-wit. Men opereert in een voortdurend veranderende omgeving waarin feit en beeld vaak door elkaar lopen (wanneer is een persoon of situatie nou écht verdacht?), men heeft te maken met medebewoners of aspirant-leden die zich soms laten leiden door onderbuikgevoelens waarvan onschuldigen het slachtoffer kunnen worden, en de goedbedoelde sociale controle van de buurtwachten wordt niet door alle wijkbewoners in gelijke mate gewaardeerd:

'Er is in het begin veel gedoe geweest van die poorten-actie. We zijn toen van alle poorten gaan checken of ze dicht waren. Als ze open waren lieten we zo'n "voetje" van de politie achter. Nou, op Facebook is dat nog een hele rel geworden. De meeste bewoners waren daar niet van gediend. Die waren toch geschrokken dat andere bewoners zomaar op hun terrein waren gekomen.' (interview teamlid V-buurt, Reeshof, Tilburg)

Ook binnen een en hetzelfde buurtpreventieteam kunnen verschillende interpretaties bestaan van wat geldt als een 'probleem', 'verdachte handeling' of 'onveilige situatie':

'Dan loop je met iemand en die zegt: "Ah joh, dat is niks." Dan denk ik: "Nou vooruit maar." Zoals van de week met die kliko. Ik geef het aan, maar er wordt gewoon doorgelopen. Dan denk ik: "Hé, je bent ook buurtpreventie. Kijk eens mee." Ik heb één keer aangebeld voor zo'n kliko, toen zei diegene waar ik mee liep: "Joh, was dat nou nodig?" Nou, voor mij wel. Die bewoner is nu tenminste gewaarschuwd.' (interview teamlid Hordijkerveld, Rotterdam)

Die ambivalentie dringt een aantal morele implicaties op. Ten eerste: is het wenselijk de publieke ruimte louter door de bril van veiligheid te bezien? Elke manier van kijken heeft zijn eigen blinde vlek. Veel buurtwachten hebben echter een lichte 'beroepsdeformatie'. Het ideaal van veiligheid wordt verheven boven andere idealen, bijvoorbeeld een esthetisch aansprekende publieke ruimte of privacy van bewoners. Dit leidt soms tot tunnelvisie of doorgeschoten sociale controle. Bijvoor-

beeld buurtwachten die populieren willen kappen voor 'beter zicht', overall verlichting willen aanbrengen, zich ergeren aan bewoners die 's avonds nog de gordijnen open hebben of tot vervelends toe bij een gezin langsgaan omdat zij de ladder in de tuin laten staan (ladders kunnen worden gebruikt door inbrekers). Een dergelijke opstelling leidt er soms ook toe dat er verhoudingsgewijs vaker wordt gehandeld op basis van beeldvorming dan op basis van feiten. De 'jongen met de capuchon', 'de nepcollectanten' of de vrachtwagenchauffeurs 'uit het Oostblok' die iets te maken zouden hebben met inbraken; het zijn allemaal zaken waarvan het dreigingsrisico niet onomstotelijk kan worden vastgesteld. Niet zelden blijken bepaalde meldingen later vals alarm:

'De wijkagent gaf onlangs nog aan ons door: "Let op, er wordt geflipperd. Bij een oudere man zijn al zijn spullen weggehaald." Nog geen drie uur later meldde hij echter: "Die man was dement, spullen zijn in huis gevonden op een andere plek." Dus het was helemaal geen inbraak.' (interview teamlid Kruidenbuurt, Rotterdam)

Een tweede morele implicatie die zich in dit verband opdringt, is: wanneer is iets een 'probleem', een persoon 'verdacht' of een situatie 'onveilig'? Voor die afweging bestaan geen eenduidige criteria. De buurt is bovendien geen collectief. Bewoners denken niet overall hetzelfde over, en zoals gezegd hebben ook buurtwachten onderling vaak hun eigen interpretaties. Dit bemoeilijkt het eenduidig 'signaleren en melden'. In Hordijkerveld bijvoorbeeld vond een deel van de wijkbewoners jeugdoverlast een groot probleem (waarop zelfs de bankjes in de groenstroken werden verwijderd), voor andere bewoners was er echter niets aan de hand. En in de Kruidenbuurt wilden verenigde bewoners uit de koopwoningen huishoudens met verloederde voortuintjes hierop aanspreken, maar sloot het buurtpreventieteam zich hier om morele gronden niet bij aan.

Die diffuusheid over wat als een 'probleem' kan worden gekenschetst, maakt informatievoorziening via sociale media zoals whatsapp niet onproblematisch. Overenthousiaste bewoners die na bepaalde meldingen zonder al te veel reflectie de straat op gaan of onbezonnen acties van 'cowboys' zijn reële risico's. Het onderzoek levert hiervan verschillende concrete voorbeelden op, opvallend genoeg vooral in de hogere-statuswijken Reeshof en Kruidenbuurt.

'Zodra er een melding op de WhatsApp groep binnenkwam, stonden ze al buiten, sommige met knuppels zelfs. Die personen zijn er uiteindelijk zelf uitgestapt. We hebben ze meerdere keren daarop aangesproken en op gegeven moment snapten ze wel dat dit niet de bedoeling was. Met knuppels door achterpaden rennen, is niets voor ons.' (interview teamlid Kruidenbuurt, Rotterdam)

'We hebben een paar keer gehad dat een krantenbezorger wat raar deed door in de donkere dagen met een zaklamp in een auto te schijnen. Dit werd gezien door een overbuurman die het op de WhatsApp zette. Er stonden gelijk 40 man buiten. Nou, die jongen heeft het op een lopen gezet. Maar er was niks aan de hand. Hij probeerde gewoon zijn stapeltje kranten te vinden in de auto.' (interview teamlid V-buurt, Reeshof, Tilburg)

Ook disproportionele controle van specifieke groepen ligt bij buurtpreventie op de loer, opnieuw vooral in hogere-statuswijken. In de Reeshof werd in het kader van de campagne 'Hangen oké, rottigheid nee' de vrijheid van jongeren in de wijk beperkt, zonder dat hier een evidente wettelijke basis voor bestond, en werd tijdens een patrouille alleen al de aanwezigheid van twee wandelende 'allochtonen' als verdacht gezien.³ Dit profileren van deviante groepen houdt mogelijk verband met een sterkere 'angst voor de ander', die in hogere-statuswijken doorgaans prominenter is dan in lagere-statuswijken (vgl. Lub & De Leeuw 2015). De grotere sociale en culturele homogeniteit van hogere-statuswijken lijkt soms als aanjager te fungeren voor onveiligheidsgevoelens; elke observatie die afwijkt van het vertrouwde, homogene beeld kan als potentiële bedreiging worden gezien.

Conclusies

Buurtwachten zijn uitgegroeid tot een serieus fenomeen in Nederland. Bijna 700 formele buurtpreventieteams opereren in bijna de helft van de Nederlandse gemeenten. Hoewel de eerste buurtwachten ontstonden in de jaren tachtig (Van Noije & Wittebrood 2008), is vooral in de afgelopen vijf jaar het aantal teams flink toegenomen. Interessant is

3 Zie ook de verwickelingen met whatsappgroepen in de gemeente Aalburg, waar Poolse nummerborden als verdacht werden gezien. Zie 'Kritiek op "racistische" app-groepen in Aalburg', *Algemeen Dagblad* 11 september 2015.

dat buurtwachten verre van een *high crime phenomenon* zijn in arme buurten. Wanneer het inkomensniveau van een gemeente toeneemt, neemt zowel de kans op een buurtwacht zelf als de kans dat dit gebeurt op initiatief van bewoners toe. De studie geeft daarmee steun aan de hypothese van McConville en Shepherd (1992), die stelt dat – ironisch genoeg – het animo en de slagingskans van een buurtwacht groter zijn in middenklassenbuurten met relatief lage niveaus van objectieve criminaliteit. Redenerend vanuit situationele-controltheorieën (zie Clarke 1997), zijn bewoners misschien meer geneigd om zich te organiseren door middel van een buurtwacht om hun eigendommen te beschermen als zij in materiële zin ook meer te verliezen te hebben. Hoe hoger het inkomen, hoe meer er op het spel staat voor de burgers, en hoe groter wellicht de stimulans om inbraak en diefstal via buurtpreventie aan te pakken. Een andere verklaring is dat er een selectief mattheuseffect aan het werk is (Merton 1968), waarbij gemeenschappen met een hoger inkomen onevenredig profiteren van een grotere capaciteit tot zelforganisatie inzake buurtpreventie. Ten derde zijn er aanwijzingen dat de tijdgeest van de securisering van de samenleving zich sterker manifesteert in homogene middenklassenwijken, waar demografische veranderingen en angst voor de ‘afwijkende ander’ een overmatige behoefte aan veiligheid kunnen losmaken. Dit blijkt uit onderhavig onderzoek – denk aan de buurtwachten in de hogere-statuswijken die de neiging hebben bedreigingen en onbepaalde veiligheidsrisico’s te projecteren op ‘buitenlanders’ – maar ook uit ander onderzoek. In een recente verkenning naar veiligheidsbeleving in verschillende buurten in Rotterdam signaleren Lub en De Leeuw (2015) dat bewoners uit relatief veilige, homogene periferiewijken minder tolerant zijn naar afwijkende anderen, dat wil zeggen bewoners die afwijken van hun eigen statusgroep, en daar ook vaker veiligheidsrisico’s aan verbinden. In armere, heterogenere Rotterdamse wijken daarentegen bleken bewoners nauwelijks gevoelig voor dergelijke stigmatisering en waren zij ook meer in staat bepaalde veiligheidsrisico’s in de publieke ruimte te relativiseren.

In termen van de bredere sociale gevolgen en de morele implicaties van buurtwachten laat het onderzoek een gemengd beeld zien. Het etnografisch veldwerk verschaft diverse voorbeelden van positieve effecten van buurtwachten. Surveillerende vrijwilligers zorgen voor een (subtiele) bijdrage aan de strijd tegen criminaliteit en overlast, zorgen voor extra waakzaamheid bij overige bewoners, fungeren als

een nuttige uitbreiding van de politie en hulpdiensten, en leiden tot een algemene versterking van het niveau van de organisatie van de wijk, wat leidt tot meer collectieve zelfredzaamheid (Sampson e.a. 1997). In hogere-statuswijken blijken een goede verstandhouding met de politie, de mate waarin de buurtwacht kan worden verknoot met bredere bewonersnetwerken en de mate waarin een buurtwacht aanleiding is voor discussie over veiligheid in de wijk hiertoe de dominante mechanismen (de buurtwacht als bewustwordingsmiddel). In de lagere-statuswijken is een zekere onzichtbaarheid juist het werkzame mechanisme. In probleemwijken zorgt een onbeduidend imago van de buurtwacht ervoor dat overlastgevers en/of criminelen hen nauwelijks serieus nemen, wat de informatievoorziening over veiligheidskwesties van de buurtwachten van en naar bewoners, maar ook naar de politie, ten goede komt. Maar een buurtwacht kan ook negatieve effecten sorteren, zoals stigmatisering, overmatige sociale controle, verabsolutering van de doelstelling van veiligheid en toeneemende onveiligheidsgevoelens. Het onderzoek illustreert daarmee inzichten van Sampson en Raudenbush (2004), die waarschuwen voor perverse effecten bij het inschakelen van burgers bij *broken windows*-beleid. Volgens Sampson en Raudenbush zijn mensen geneigd om tekenen van wanorde te verbinden met sociale stereotypen, wat kan resulteren in stigmatisering en sociale uitsluiting van groepen. Het huidige onderzoek verschaft aanwijzingen dat deze neiging – althans in Nederland – vooral dominant is in homogeneren, suburbane wijken (denk aan de stereotypering van jongeren en allochtonen in de Reeshof).

Discussie

Volgens Garland (2001) worden westerse samenlevingen gekenmerkt door een 'culture of control', veroorzaakt door de neoliberale tijdgeest van openbare orde (zie ook Schuilenburg 2015). Moet de groei van het aantal buurtwachten in Nederland worden gezien als de zoveelste loot aan de stam van een zich uitdijende controlecultuur? Als de manifestatie van een bestraffend 'right-wing crime control'-beleid (Schneider 2007, p. 183)? Of moet deze worden bestempeld als een waardevol partnerschap in openbare veiligheid, een partnerschap dat criminaliteit terugdringt en bovendien bijdraagt aan de collectieve zelfred-

zaamheid van buurten? Het onderhavige onderzoek levert argumenten voor beide posities. Een mogelijke verklaring voor de contrasterende effecten van buurtwachten is dat het ontbreekt aan een wettelijk kader (zie ook Sagar 2005). Westerse overheden en de politie zien buurtwachten als een onderdeel van het maatschappelijk middenveld. Onder het mom van ‘burgerparticipatie’ stimuleren zij surveillerende vrijwilligers van harte en bemoeien zich verder weinig met hun operaties. Officieel is een buurtwacht ook niet in strijd met rechtsstatelijke vormen van toezicht en handhaving: bewoners zijn slechts ‘de ogen en oren van de straat’ en laten het boeven vangen over aan politie en justitie. Maar dit is het verhaal van de *frontstage*, zou de socioloog Erving Goffman zeggen. Het verhaal van de *backstage* – deels blootgelegd via deze studie – is ingewikkelder. Een kijkje achter de coulissen van de buurtwacht laat zien dat zij in sommige wijken een belangrijke factor is geworden, in de zin dat zij zich heeft ontwikkeld tot een goed georganiseerde civiele entiteit die grote lokale invloed kan uitoefenen. Vaak wordt deze invloed constructief aangewend, maar soms leidt deze ook tot symbolisch geweld (Bourdieu & Passeron 1977) en passieve agressie tegenover andere bewoners. En hoewel social media en smartphones de organisatie en inzet van buurtwachten effectiever maken, vergroten zij tegelijkertijd het risico op eigenrichting. In de digitale (sur)realiteit kan elke afwijkende observatie worden geframed als potentiële bedreiging en ‘verdacht’, en dus aanzet zijn tot handelen.

De beleidsimplicatie die hieruit voortvloeit, is tweeledig: gemeenten moeten buurtwachten niet gedachteloos omarmen, maar inbedden in doordacht veiligheidsbeleid, en buurtwachten zouden vaker stil kunnen staan bij het realiteitsgehalte van veiligheidsrisico’s en de proportionaliteit van hun handelen. Voor zover dit soort kritische reflectie van gemeenten of buurtwachten nu plaatsheeft, richt zij zich vooral op de uitwassen van het fenomeen: de agressieve vrijwilliger met de spreekwoordelijke honkbalknuppel of de ‘weerkorpsen’. Maar de risico’s van gangbare buurtwachten zijn veel structureler en minder zichtbaar, en liggen meer op het vlak van excessieve sociale controle en etnische profilering en leeftijdsdiscriminatie (profilering van jongeren). Misschien dat de inzet van buurtwachten – zeker nu het fenomeen zo groeit – steviger verankerd zou kunnen worden in nationale wetgeving. In België zijn patrouillerende vrijwilligers zelfs bij wet verboden. Maar dan nog vereist dit een gemeentelijk apparaat dat de pro-

portionaliteit van buurtwachten in goede banen leidt. Op dit moment ontvangen veel buurtpreventieteams vaak trainingen over weerbaarheid, omgang met agressie of eerste hulp bij ongelukken. Gezien de in dit onderzoek blootgelegde ambivalentie van buurtpreventie en de risico's op perverse effecten, is het de overweging waard ook morele oordeelsvorming tot cursusthema te maken.

Literatuur

Akkermans & Vollaard 2015

M. Akkermans & B. Vollaard, *Effect van het WhatsApp-project in Tilburg op het aantal woning-inbraken – een evaluatie*, Tilburg University 2015.

Bennett e.a. 2006

T. Bennett, K. Holloway & D.P. Farrington, 'Does neighbourhood watch reduce crime? A systematic review and meta-analysis', *Journal of Experimental Criminology* (2) 2006, afl. 4, p. 437-458.

Bourdieu & Passeron 1977

P. Bourdieu & J.C. Passeron, *Reproduction in education, society and culture*, Londen: Sage Publications 1977.

CBS/WODC/Raad voor de rechtspraak 2015

CBS/WODC/Raad voor de rechtspraak, *Criminaliteit en rechte-handhaving 2014*, Den Haag: Boom criminologie 2015.

Cirel e.a. 1977

P. Cirel, P. Evans, D. McGillis & D. Whitcomb, *Community crime prevention program, Seattle: An exemplary project*, Washington, DC: Government Printing Office 1977.

Clarke 1997

R.V. Clarke, *Situational crime prevention. Successful case studies*, New York: Harrow and Heston Publishers 1997.

Clarke & Hough 1984

R. Clarke & M. Hough, *Crime and police effectiveness* (Home Office Research Study No. 79), Londen: Home Office 1984.

Evans & Jones 2011

J. Evans & P. Jones, 'The walking interview: Methodology, mobility and place', *Applied Geography* (31) 2011, afl. 2, p. 849-858.

Garland 2001

D. Garland, *The culture of control: Crime and social order in contemporary society*, Oxford: Oxford University Press 2001.

Greenberg e.a. 1985

S.W. Greenberg, W.M. Rohe & J.R. Williams, *Informal citizen action and crime prevention at the neighbourhood level*, Washington, DC: Government Printing Office 1985.

Hope 1995

T. Hope, 'Community crime prevention', in: M. Tonry & D.P. Farrington (red.), *Building a safer society* (Crime and Justice, Vol. 19), Chicago: University of Chicago Press 1995, p. 21-89.

Van der Land 2014

M. van der Land, *De buurtwacht. Naar een balans tussen instrumentalisering en autonomie van burgers in veiligheid*, Vrije Universiteit 2014.

Lub 2013

V. Lub, *Schoon, heel en werkzaam? Een wetenschappelijke beoordeling van sociale interventies op het terrein van buurtleefbaarheid*, Den Haag: Boom Lemma uitgevers 2013.

Lub 2016

V. Lub, *De burger op wacht. Het fenomeen 'buurtpreventie' onderzocht*, Rotterdam: Kenniswerkplaats Leefbare Wijken 2016.

Lub & De Leeuw 2015

V. Lub & T. de Leeuw, *Veiligheidsbeleving in Rotterdam. Een onderzoek naar percepties, ervaringen en waardering van beleid*, Rotterdam: Bureau voor Sociale Argumentatie 2015.

McConville & Shepherd 1992

M. McConville & D. Shepherd, *Watching police, watching communities*, Waltham Abbey: Routledge 1992.

Merton 1968

R.K. Merton, 'The Matthew effect in science', *Science*, 159 (3810) 1968, p. 56-63

Van Noije & Wittebrood 2008

L. van Noije & K. Wittebrood, *Sociale veiligheid ontsleuteld. Veronderstelde en werkelijke effecten van veiligheidsbeleid*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2008.

Rosenbaum 1987

D.P. Rosenbaum, 'The theory and research behind neighbourhood watch: Is it a sound fear and crime reduction strategy?', *Crime and Delinquency* (33) 1987, p. 103-134.

Sagar 2005

T. Sagar, 'Street Watch: Concept and practice', *The British Journal of Criminology* (45) 2005, afl. 1, p. 98-112.

Sampson & Raudenbush 2004

R.J. Sampson & S.W. Raudenbush, 'Seeing disorder: Neighborhood stigma and the social construction of "broken windows"', *Social Psychology Quarterly* (67) 2004, afl. 4, p. 319-342.

Sampson e.a. 1997

R. Sampson, S.W. Raudenbush & F. Earls, 'Neighborhoods and violent crime: A multilevel study of collective efficacy', *Science* (277) 1997, afl. 15, p. 918-924.

Schneider 2007

S. Schneider, *Refocusing crime prevention: Collective action and the quest for the community*, Toronto: Toronto University Press 2007.

Schuilenburg 2015

M. Schuilenburg, *The securitization of society. Crime, risk, and social order*, New York: New York University Press 2015.

SCP 2012

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *Statusontwikkeling van wijken in Nederland 1998-2010*, Den Haag 2012.